O‘QITISH AMALIYOTIDA SUN’IY INTELLEKTNI JORIY ETISHNING PSIXOLOGIK XAVFLARI VA RESURSLARI HAMDA O‘QITUVCHILARNING RAQAMLI TRANSFORMATSIYAGA MOSLASHISHI

Ibragimova Nazmi

nazimiyuz1990@gmail.com

Sulaymonova Mardona

mardonasulaymonava@gmail.com

Hasanova Nozima

hasanovanozima123@gmail.com

Husainova Orzugul

xusainovaarzigul048@gmail.com

Eshmuhammadova Dilnoza

dilnozaeshmuhamedova@gmail.com

Tarix yo‘nalishi talabalari

Ilmiy maslahatchi: **Xayrullina Parizod Fargat qizi**

https://orcid.org/0009-0001-8235-3058 1parizod2@gmail.com

ChDPU Umumiy pedagogika kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada sun’iy intellekt va uni o‘qitish amaliyotida joriy etishning psixologik xavflari hamda sun’iy intellekt tomonidan beriladigan resurslar va o‘qituvchilarning raqamli transformatsiyaga moslashishi to‘g’risida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: Sun’iy intellekt (SI), axborot, raqamli texnologiya, AI, xavf, Word, Google Workspace, Office 365, bulutli texnologiya, Kahoot, Quizizz, ta’lim, raqamlashtirish, zamonaviy, o‘qituvchi, o‘quvchi.

KIRISH

Bizga ma’lumki, XXI asr axborot texnika-texnologiya va telekomunikatsiya asri hisoblanadi. Kompyuter va axborot texnologiyalari jadal suratlar bilan yangilanib, rivojlanishi bilan birga kundalik turmushimizning asosiga aylanib bormoqda. Dunyoda globallashuv jarayonlari shiddat bilan rivojlanayotgan hozirgi sharoitda hayotimizni axborot kommunikatsiya texnologiyalarisiz tasavvur etib bo‘lmaydi. Zamonaviy kompyuter texnikasi, internet, mobil aloqa vositalari vaqtni tejashi, ixcham, qulay va tezkorligi bilan kundalik turmush tarzimizga tobora chuqur singib bormoqda.

Bugun axborotlarni bir zumda tarqatish, qabul qilish va iqtisodiy sarf-xarajatlarni kamaytirishda zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalari muhim o‘rin tutadi. Sun’iy intellekt (SI) — bu kompyuterlar va dasturlarga inson ongiga taqlid qilish imkonini beruvchi texnologiya. Oddiy qilib aytganda, sun’iy intellekt mashinalarga xuddi odamlar kabi vazifalarni bajarish uchun ma’lumotlar asosida “o‘ylash” va “qaror qabul qilish”ga yordam beradi. Misol uchun, Siri yoki Google Assistant kabi ovozli yordamchilar AI yordamida nutqni taniydi va savollarga javob beradi.

Sun’iy intellekt tajribadan o‘rganish va vaqt o‘tishi bilan moslashish qobiliyati bilan bir qatorda, bajarish, his qilish va bilishning turli usullarida birlashtirilishi mumkin bo‘lgan keng ko‘lamli vositalar va texnologiyalarni o‘z ichiga oladi. Sun’iy intellektning ideal xususiyati — bu aniq maqsadga erishish uchun eng yaxshi imkoniyatga ega bo‘lgan harakatlarni ratsionalizatsiya qilish va amalga oshirish qobiliyatidir.

Sun’iy intellektning kichik to‘plami — bu mashinaviy o‘qitish bo‘lib, u kompyuter dasturlari odamlarning yordamisiz avtomatik ravishda yangi ma’lumotlardan o‘rganishi va moslashishi mumkinligi haqidagi konsepsiyani anglatadi. Teran o‘qitish usullari matn, tasvir yoki video kabi katta hajmdagi tuzilmagan datani o‘zlashtirish orqali ushbu avtomatik o‘rganish imkonini beradi.

Sun’iy intellektning ijobiy jihatlari bilan birga salbiy tomonlari ya’ni xavflari ham mavjud.[1] Masalan, emotsional aloqalarning zaiflashishi, hissiy bog’liqlik va manipulyatsiya, psixologik xavfsizlik va maxfiylik hamda motivatsiyaning pasayishi kabi xavflari mavjud.

Emotsional aloqalarning zaiflashishi: Ta’lim jarayoni nafaqat ma’lumot almashish, balki insoniy muloqot va emotsional qo‘llab-quvvatlashga asoslanadi. SI o‘qituvchining o‘rnini egallashi o‘quvchilarda ijtimoiy izolyatsiya va yolg’izlik hissini kuchaytirishi mumkin.

Kognitiv passivlik va qaramlik: O‘quvchilar murakkab masalalarni yechishda SIga haddan tashqari tayanib qolishi oqibatida ularning tanqidiy fikrlash va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatlari susayishi mumkin. Bu intellektual dangasalikka olib kelishi xavfi bor.

Hissiy bog’liqlik va manipulyatsiya: Sun’iy intellekt inson xatti-harakatlarini tahlil qilish orqali unga emotsional ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Olimlarning ta’kidlashicha, SIga hissiy bog’liqlik insoniy munosabatlarni buzishi va xulq-atvorni o‘zgartirishi mumkin.

Psixologik xavfsizlik va maxfiylik: O‘quvchilarning shaxsiy ma’lumotlari va psixologik ko‘rsatkichlari SI algoritmlari tomonidan tahlil qilinishi shaxsiy daxlsizlikning buzilishiga va o‘quvchida doimiy kuzatuv ostida bo‘lish qo‘rquviga (stressga) sabab bo‘lishi mumkin.

Motivatsiyaning pasayishi: Agar ta’lim algoritmlari haddan tashqari prognoz qilinadigan bo‘lsa, o‘quvchida kutilmagan kashfiyotlar va ijodiy izlanishga bo‘lgan qiziqish pasayib ketishi mumkin.

[1] Bekqulov, J. Sh., & Ibragimov, I. (2023). *Sun’iy intellekt asoslari*. MeachUz.

Sun’iy intellekt (SI) bugungi kunda ta’lim, moliya, ish jarayonlarini avtomatlashtirish va shaxsiy rivojlanish uchun keng ko‘lamli resurslarni taqdim etmoqda. Ushbu resurslar ish unumdorligini oshirish va o‘rganish jarayonini tezlashtirishga xizmat qiladi. SI texnologiyalari talabalar uchun real vaqt rejimida teskari aloqa beruvchi raqamli resurslar va shaxsiy repetitor vazifasini o‘taydigan platformalarni taklif etadi. Masalan, NotebookLM kabi vositalar ma’lumotlarni o‘rganishni bir necha barobar tezlashtirishi mumkin.

METODOLOGIYA

O‘qituvchining raqamli transformatsiyaga moslashishi — bu shunchaki kompyuterdan foydalanish emas, balki ta’lim metodikasini yangi davr talablariga moslash jarayoni hisoblanadi. Bu jarayonning asosiy ustunlari quyidagilardan iborat:

Raqamli savodxonlik: Faqatgina Word yoki PowerPoint emas, balki bulutli texnologiyalar (Google Workspace, Office 365), sun’iy intellekt va onlayn platformalar (LMS) bilan erkin ishlash.[2]

Gibrid o‘qitish ko‘nikmasi: Darsni ham sinfda, ham masofaviy (online) shaklda birdek samarali tashkil eta olish.

Interaktivlik: O‘quvchilarni jalb qilish uchun gamifikatsiya (o‘yinlashtirish) vositalaridan (masalan, Kahoot, Quizizz) foydalanish.

Tanqidiy yondashuv: Internetdagi cheksiz ma’lumotlar ichidan eng ishonchli va sifatli resurslarni saralab olish (kuratorlik).

Shaxsiy rivojlanish: Doimiy ravishda yangi ilovalar va metodikalarni o‘rganib borishga tayyorlik (Lifelong learning).

Bu o‘qituvchining rolini “ma’lumot beruvchi”dan “yo‘naltiruvchi (fasilitator)” darajasiga olib chiqadi. Bundan tashqari sun’iy intellektning ta’lim tizimiga integratsiyalashuvi nafaqat texnik yangilanish, balki fundamental pedagogik o‘zgarishlarni talab qiladigan jarayondir.

Zamonaviy o‘qituvchi uchun raqamli transformatsiya sharoitida ishlash shunchaki yangi dasturlarni o‘rganish emas, balki talabalarning intellektual va hissiy rivojlanishini yangicha muvozanatda saqlash sanaladi. Psixologik nuqtai nazardan qaraganda, sun’iy intellekt tizimlari o‘quvchi va o‘qituvchi o‘rtasidagi an’anaviy muloqot tizimiga uchinchi tomon bo‘lib kirmoqda. Bu holat o‘quvchilarda axborotni qabul qilish tezligini oshirsa-da, bilimlarni chuqur o‘zlashtirish va ularni hayotiy tajriba bilan bog’lash jarayonida ma’lum bo‘shliqlarni yuzaga keltirishi mumkin.

Shu bois, pedagoglar o‘z darslarida sun’iy intellektni shunchaki ma’lumot beruvchi vosita sifatida emas, balki tanqidiy tahlil obyekti sifatida ham ko‘rsatishlari lozim. O’qituvchilarning

[2] Mamatqulova, X. O. (2024). *Raqamli transformatsiya sharoitida ta’lim tizimini yuksaltirish mexanizmlari*. O‘zPFITI.

raqamli moslashuvi jarayonida “texnologik stress” tushunchasi ham alohida ahamiyatga ega. Ko‘plab tajribali pedagoglar yangi texnologiyalar oldida o‘zlarini ishonchsiz his qilishlari yoki o‘z o‘rinlarini mashinalar egallab olishidan xavfsirashlari tabiiy holat.

MUHOKAMA

Biroq, tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, sun’iy intellekt hech qachon insoniy mehr, pedagogik mahorat va tarbiyaviy ta’sirning o‘rnini bosa olmaydi. Aksincha, u o‘qituvchini monoton va qaytariluvchi vazifalardan, masalan, testlarni tekshirish yoki oddiy savollarga javob berishdan xalos etib, unga o‘quvchilar bilan ijodiy va individual ishlash uchun ko‘proq vaqt taqdim etadi.

Raqamli savodxonlikning yuqori darajasi o‘qituvchiga darsni dramaturgik jihatdan boyitishga, virtual laboratoriyalar va simulyatsiyalar yordamida quruq nazariyani jonli jarayonga aylantirishga imkon beradi. Bu esa o‘z navbatida ta’lim oluvchilarning motivatsiyasini oshiradi, chunki ular o‘zlari o‘rganayotgan fan real hayotda qanday ishlashini vizual va interaktiv shaklda ko‘ra boshlaydilar.

Shu bilan birga, sun’iy intellekt resurslaridan foydalanishda axloqiy va huquqiy normalarga rioya qilish masalasi kun tartibiga chiqmoqda. Akademik halollik, ya’ni plagiat muammosi raqamli davrda yangicha ko‘rinish oldi. O’quvchilar tomonidan sun’iy intellekt yordamida yozilgan insholar yoki yechilgan topshiriqlar ularning haqiqiy bilim darajasini aniqlashni qiyinlashtiradi.

Shuningdek, shaxsiy ma’lumotlar xavfsizligi masalasi ham dolzarb bo‘lib, o‘qituvchilar ham, o‘quvchilar ham qaysi ma’lumotlarni bulutli platformalarga yuklash mumkinligi va qaysilari sir saqlanishi kerakligini aniq bilishlari zarur. Kelajak ta’limi gibrid shaklda bo‘lib, unda sun’iy intellekt shaxsiy yordamchi rolini o‘ynaydi. Har bir o‘quvchining o‘zlashtirish tezligi, qiziqishlari va kuchli-kuchsiz tomonlarini tahlil qiluvchi adaptiv o‘quv platformalari ta’limni individuallashtirishga xizmat qiladi.

O‘qituvchi esa bu jarayonda fasilitator, ya’ni o‘quvchini bilimlar olamida yo‘naltiruvchi, uning ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantiruvchi va ma’naviy qiyofasini shakllantiruvchi asosiy figura bo‘lib qolaveradi. Raqamli transformatsiyaning yakuniy maqsadi texnologiyalarni inson kapitalini rivojlantirishga xizmat qildirishdir. Biz texnologiyalar asrida yashayotgan ekanmiz, ulardan voz kechish emas, balki ularni jilovlay olish, ularning qurboniga emas, balki egasiga aylanishimiz lozim.

XULOSA

Axborot texnologiyalari rivojlangan zamonda sun’iy intellektning ta’siri ham o‘sib bormoqda. Sun’iy intellekt bugungi kunda har bir insonning do‘sti va yordamchisiga aylanib bo‘ldi va odamlar o‘rniga ish bajarmoqda. SI katta hajmdagi ma’lumotlarni tez tahlil qilib berish, ma’lumotlarni tez va oson tarjima qilish, sun’iy shaklda tarixiy jarayonlarni qayta shakllantirish va yoshlar tilida aytganda psixologik do‘st kabi vazifalarni bajarmoqda.

Albatta bu yaxshi, lekin sun’iy intellektni ham me’yorida ishlatish kerak. Hamma narsani sun’iy intellektdan so‘raymiz — bu bizda shaxsiy qaramlikni keltirib chiqarmoqda. Shu bilan

birga mustaqil fikrlash qobiliyatimizni ham o‘ldirib bormoqda. Shaxsiy narsalarimizni yoki ma’lumotlarimizni unga yozamiz va bu orqali shaxsiy ma’lumotlarimizning xavfsizlik darajasi pasayadi.

Xulosani yakunlaydigan bo‘lsak, SI ning ijobiy va salbiy tomonlarini hisobga olgan holda foydalanishimiz va inson degan buyuk maqomimizni saqlab, o‘zimizning mustaqil fikrimiz ham bo‘lishi, shaxsiy va aqliy qaram bo‘lmasligimiz lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Bekqulov, J. Sh., & Ibragimov, I. (2023). *Sun’iy intellekt asoslari*. MeachUz.
2. Mamatqulova, X. O. (2024). *Raqamli transformatsiya sharoitida ta’lim tizimini yuksaltirish mexanizmlari*. O‘zPFITI.
3. Rahmatov, D. (2022). *Sun’iy intellekt: Zamonaviy yondashuv*. Renessans press.
4. Aripova, H. A. (2025). XXI asr pedagogi imiji: Raqamli kompetensiyalar. *O‘zMU ilmiy konferensiyasi materiallari*. Toshkent.
5. Kozlova, Sh. N. (2019). Ta’limdagi raqamli texnologiyalar. *Maykop davlat texnologiya universitetining xabarnomasi*, (2).
6. Russell, S. J., & Norvig, P. (2021). *Artificial intelligence: A modern approach* (4th ed.). Pearson.
7. Selwyn, N. (2019). *Should robots replace teachers? AI and the future of education*. Polity Press.